

«Ο ΝΕΟΣ ΕΦΙΑΛΤΗΣ ΤΟΥ ΣΟΛΟΜΩΝΤΟΣ: ΠΑΡΕΝΘΕΤΗ ΜΗΤΡΟΤΗΤΑ & ΒΙΟΗΘΙΚΗ» (του Ευάγγελου Πρωτοπαπαδάκη)

Λένε πως οι μύθοι του χθες είναι οι πραγματικότητες του σήμερα. Η πεποίθηση αυτή, βεβαίως, ως γενίκευση, δεν μπορεί παρά να διαθέτει σχετικό και συμπτωματικό κύρος. Στις περιπτώσεις που αποδεικνύεται έγκυρη, ωστόσο, και οι μύθοι πράγματι επανέρχονται ως ζώσα πραγματικότητα, η επάνοδός τους αυτή δεν μπορεί παρά να συνοδεύεται από προβληματισμούς και περιπλοκές, που ο αρχικός μυθοπλάστης δεν μπορούσε καν να διανοηθεί.

Δεν μπορούμε να είμαστε απολύτως βέβαιοι πως χίλια περίπου χρόνια πριν από τον Χριστό βασίλευσε στην Ιουδαία κάποιος ηγεμόνας ονόματι Σολομών, γιος του Δαβίδ, ούτε πως πράγματι επέλυσε με τον γνωστό ευρηματικό τρόπο που οι Γραφές αναφέρουν το φαινομενικά ανεπίλυτο πρόβλημα της μητρότητας του βρέφους, το οποίο διεκδικούσαν δύο γυναίκες[1]. Αυτό που πάντως είναι σίγουρο, είναι πως το πρόβλημα της μητρότητας έχει επανέλθει με όχημα την βιοτεχνολογία και την γενετική κατά την εποχή μας με τέτοια μορφή, που σίγουρα θα οδηγούσε ακόμη και αυτόν τον ψύχραιμο και ευρηματικό βιβλικό βασιλιά των Ιουδαίων σε απόγνωση.

Ο όρος *παρένθετη μητρότητα* περιγράφει την πρακτική κατά την οποία η γυναίκα αναλαμβάνει να κυφορήσει ένα έμβρυο για χάρη μιας άλλης, στην οποία και θα ανήκει το βρέφος όταν γεννηθεί. Ως πρακτική είναι πανάρχαια, αφού προβλέπεται ήδη στον κώδικα του Χαμουραμπί[2]. Είναι, επίσης, πολυδιάστατη και πολύπτυχη, αφού καλύπτει μεγάλη ποικιλία περιπτώσεων[3]: (α) Η παρένθετη μητέρα μπορεί να είναι η βιολογική μητέρα του

παιδιού, τουτέστιν το γονιμοποιημένο ωάριο να είναι δικό της (traditional/straight surrogacy). Στην περίπτωση αυτή η γονιμοποίηση γίνεται είτε με την φυσική διαδικασία, ήγουν με ερωτική επαφή (NI, natural insemination), είτε με ενδομήτρια (IUI, intrauterine insemination) ή τραχηλική σπερματέγχυση (ICI, intracervical insemination), ή, ακόμη, και με εξαγωγή ενός ώριμου ωαρίου, εξωσωματική γονιμοποίησή του *in vitro* (IVF, in vitro fertilization) και επανεμφύτευσή του στην μήτρα της υποψήφιας. (β) Η παρένθετη μητέρα μπορεί να μην είναι η βιολογική μητέρα του παιδιού, τουτέστιν το εξωσωματικά γονιμοποιημένο ωάριο που εμφυτεύεται στην μήτρα της να μην είναι δικό της (gestational surrogacy). Στην περίπτωση αυτή έχουμε υποκατάσταση κύησης, και κάνουμε λόγο όχι για παρένθετη, αλλά για φέρουσα μητέρα (carrier)[4]. Σε ό,τι αφορά στα κίνητρα της υποψήφιας παρένθετης μητέρας, αυτά μπορεί να είναι είτε αλτρουιστικά, είτε – έτι πιθανότερο – ιδιοτελή, παράμετρος που διαφοροποιεί εντελώς την ηθική αξιολόγηση της πρακτικής[5]. Μια άλλη παράμετρος που επηρεάζει την ηθική αξιολόγηση της πρακτικής αφορά στους εντολείς – και μελλοντικούς κηδεμόνες –, αφού πλέον η κηδεμονία του παιδιού που πρόκειται να γεννηθεί μπορεί να αναγνωρισθεί και σε ομόφυλο ζευγάρι, ή ακόμη και σε έναν γονέα[6].

Πέραν των ανωτέρω κεντρικών αξόνων, ανακύπτουν ιδιαίτερα σημαντικά αυτόνομα ηθικά ερωτήματα: Ποίου βαθμού ψυχολογική πίεση ασκείται στην παρένθετη μητέρα, στο ζεύγος των δικαιούχων, αλλά και στο ίδιο το παιδί που θα γεννηθεί[7]; Είναι δυνατόν να γίνεται λόγος για πραγματικά *ενήμερη συγκατάθεση* εκ μέρους της υποψήφιας παρένθετης μητέρας[8]; Μπορεί αυτή πράγματι να προβλέπει τα συναισθήματα που θα βιώσει εν όψει της παραχώρησης του παιδιού που θα έχει γεννήσει[9], ώστε να δεσμευθεί ανάλογα; Μπορεί να τυγχάνει της ίδιας ηθικής αξιολόγησης η προσφυγή στην παρένθετη μητρότητα, η οποία επιλέγεται λόγω στειρότητας ή βεβαρημένου ιατρικού ιστορικού από την πλευρά της εντολέως, με την αντίστοιχη για επαγγελματικούς λόγους ή χάριν ευκολίας, ώστε να μην υποστεί η υποψήφια μητέρα τις επιβαρύνσεις της εγκυμοσύνης[10]; Είναι

θεμιτό η παρένθετη μητέρα να αμείβεται για τις υπηρεσίες της[11]; Στην περίπτωση που είναι η φυσική μητέρα, τουτέστιν εάν το ωάριο είναι δικό της, διαθέτει δικαιώματα επί του τόκου της[12], συμπεριλαμβανομένης και μιας μελλοντικής – έστω, χαλαρής – σχέσης με το παιδί που θα γεννήσει[13]; Η απεμπόληση κάθε δικαιώματος επί του τόκου της, μήπως υποβαθμίζει την παρένθετη μητέρα σε αντικείμενο και μέσον προς επίτευξη κάποιου σκοπού, για την ακρίβεια σε μια απλώς λειτουργική μήτρα[14]; Τα πολλαπλά γονιμοποιημένα έμβρυα που κρατούνται ως εφεδρεία στο πλαίσιο της γονιμοποίησης *in vitro*, διαθέτουν ηθικά δικαιώματα[15]; Είναι θεμιτό αυτά να χρησιμοποιούνται για πειραματικούς σκοπούς ή να καταστρέφονται[16]; Όλα τα παραπάνω αποτελούν φλέγοντα ηθικά ζητήματα, τα οποία, ενδεχομένως, θα έφερναν δάκρυα απόγνωσης στα μάτια του Σολομώντα.

Η σύντομη αυτή παρουσίαση, ωστόσο, δεν θα ασχοληθεί με κανέναν από τους ανωτέρω προβληματισμούς. Θα αποπειραθεί, αντ' αυτών, να αναμετρηθεί με ένα ηθικό ζήτημα, το οποίο κατά την γνώμη του γράφοντος συγκεφαλαιώνει την κεντρική περί την παρένθετη μητρότητα προβληματική. Διατηρεί η παρένθετη μητέρα το ηθικό δικαίωμα να προσφύγει στην άμβλωση, όπως και κάθε άλλη υποψήφια μητέρα; Η όποια απάντηση στο ερώτημα αυτό δεν μπορεί παρά να αντιμετωπίζει ταυτόχρονα α) το ζήτημα της σχέσης της παρένθετης μητέρας με το έμβρυο που κυοφορεί και των όποιων – εκ της σχέσεως αυτής απορρεόντων – δικαιωμάτων της έπ' αυτού, καθώς και β) το ερώτημα περί το δικαίωμα της αυτονομίας και αυτοδιάθεσης της παρένθετης μητέρας. Παρότι ούτε ομοφωνία επί του θέματος παρατηρείται, ούτε, περαιτέρω, η αντίληψη αυτή αποτελεί αποκρυσταλλωμένη θέση του γράφοντος, *arguendo* η παρούσα μελέτη εκ προοιμίου θα θεωρήσει πως η γυναίκα πράγματι διαθέτει το δικαίωμα στην άμβλωση επί τη βάση: α) της πεποίθησης πως το σώμα της της ανήκει[17], και β) του δικαιώματός της να αυτοδιατίθεται[18].

Αυτό που διαφοροποιεί την παρένθετη από την παραδοσιακή μητρότητα είναι η συμμετοχή της φυσικής ή φέρουσας

παρένθετης μητέρας ως εντολοδόχου σε μια σύμβαση, δυνάμει της οποίας αναλαμβάνει την υποχρέωση να κυοφορήσει ένα έμβρυο το οποίο, τουλάχιστον κατά ένα μέρος – ει μη πλήρως – δεν έχει προέλθει από δικό της γενετικό υλικό, και επί του οποίου δεσμεύεται να παραιτηθεί από οποιοδήποτε δικαίωμα, αφού ολοκληρωθεί η κύηση[19]. Το αντισυμβαλλόμενο μέρος, ο εντολέας, είναι το ζεύγος – ή το άτομο – στο οποίο ανήκει το υπόλοιπο μέρος – ή το σύνολο – του γενετικού υλικού, με το πέρας δε της κύησης πρόκειται να αναλάβει την πλήρη κηδεμονία του βρέφους[20]. Η παρένθετη μητέρα, με άλλα λόγια, στο πλαίσιο της ανωτέρω σύμβασης αναλαμβάνει είτε απλώς να δανείσει την μήτρα της στους εντολείς της, είτε αρχικά να τους δωρίσει το γενετικό υλικό της, και στην συνέχεια να δανείσει την μήτρα της. Το ερώτημα είναι σε ποιόν βαθμό η σύμβαση αυτή για το διάστημα κατά το οποίο βρίσκεται σε ισχύ υποχρεώνει την έγκυο να απεμπολήσει άλλα δικαιώματά της, όπως, εν προκειμένω, αυτό της προσφυγής στην άμβλωση, που – χάριν υποθέσεως – ανωτέρω δεχθήκαμε πως διαθέτει. Για να παραμείνει η συζήτησή μας εντός του πλαισίου της ηθικής, οφείλουμε να αποκλείσουμε περιπτώσεις κατά τις οποίες η βούληση της παρένθετης μητέρας ετερονομείται• ως εκ τούτου, θα θεωρήσουμε πως αυτή αρχικώς συνεβλήθη αυτοβούλως και εν πλήρει επιγνώσει των όσων αναλαμβάνει, και πως η ενδεχόμενη προσφυγή της στην άμβλωση δεν εδράζεται σε φόβους περί την υγεία της ή, πολύ περισσότερο, περί την ζωή της, αλλά πως αποτελεί ελεύθερη προσωπική της επιλογή.

Είναι προφανές πως η συμμετοχή μας σε μία σύμβαση μπορεί να συνεπάγεται την εκ μέρους μας απεμπόληση, για κάποιο διάστημα, τουλάχιστον, ορισμένων δικαιωμάτων τα οποία, εάν δεν προσχωρούσαμε στην εν λόγω σύμβαση, θα απολαμβάναμε. Ο γράφων, επί παραδείγματι, δικαιούται, όποτε το επιθυμήσει, να καταδυθεί στα τουρκουάζ νερά μιας τροπικής παραλίας. Είναι προφανές, ωστόσο, πως την ώρα που χαράζει τις γραμμές αυτές, παρότι μπορεί να επιθυμεί κάτι τέτοιο, βρίσκεται στο γραφείο του και όχι στο μαγικό βασίλειο του βυθού, ακριβώς διότι ανέλαβε την δέσμευση να χαράξει τις γραμμές αυτές, γεγονός που

τον υποχρεώνει να παραιτηθεί προς ώρας από το προαναφερθέν τρυφηλό δικαίωμά του. Η παρένθετη μητέρα, ομοίως και εξίσου, για όσον καιρό φιλοξενεί στην μήτρα της το έμβρυο που ανέλαβε να κυοφορήσει, υποχρεούται να απέχει από αγαπημένες της δραστηριότητες, εάν εξ αυτών διακυβεύεται η επιτυχής ανταπόκρισή της στην ανειλημμένη της υποχρέωση[21]. Το δικαίωμα στην άμβλωση, ωστόσο, πόρρω απέχει από το δικαίωμα του γράφοντος στην απόλαυση του κάλλους του υποθαλάσσιου κόσμου, ή από το αντίστοιχο της εγκύου να συμμετέχει σε αγώνες ανωμάλου δρόμου. Και τούτο διότι πρόκειται, όπως έχουμε ήδη δεχθεί, για το αναφαίρετο δικαίωμά της να διαθέτει το σώμα της όπως αυτή επιθυμεί. Το σώμα, τώρα, δεν είναι κάτι διαφορετικό από τον εαυτό μας. Για τον λόγο αυτό η φράση, επί παραδείγματι, «μπορείς να κάνεις ό,τι επιθυμείς με τον εαυτό σου, αλλά δεν έχεις το δικαίωμα να κάνεις ό,τι επιθυμείς με το σώμα σου», στερείται νοήματος. Αντίθετα, το σώμα μας είναι ο εαυτός μας, παρότι αυτός ο τελευταίος ενδέχεται να μην σύγκειται μόνον από σώμα, αλλά και από άλλες μη απτές και παρατηρήσιμες ποιότητες όπως το πνεύμα, η ψυχή, ο νους κ.ά.τ, που κατά καιρούς οι φιλόσοφοι ισχυρίζονται πως έχουν με ακρίβεια εντοπίσει και προσδιορίσει. Η παρένθετη μητέρα, ωστόσο, δεν δεσμεύει την ψυχή ή το πνεύμα της, αλλά το σώμα της, ήγουν το πλέον – ή το μόνο – από μέρος του εαυτού της, ως εκ τούτου απεμπολεί ένα στοιχειώδες δικαίωμά της, το οποίο σε μεγάλο βαθμό καθορίζει την ουσία της ως ανθρώπου.

Το δικαίωμα στην αυτοδιάθεση, εν γένει, σηματοδοτεί την κόκκινη γραμμή πέραν της οποίας ακυρώνεται ολοσχερώς η ανθρώπινη ελευθερία, και τούτο διότι η αυτοδιάθεση αποτελεί την ελάχιστη και πλέον στοιχειώδη ελευθερία[22]. Αν δεν μπορεί κανείς να διαθέτει τον εαυτό του όπως επιθυμεί, είναι άνευ νοήματος να ομιλούμε για ελευθερία του λόγου, της σκέψης, και για τα όμοια. Εάν, τώρα, δεχθούμε – και δεν βλέπω κάποιον λόγο ώστε να μην το πράξουμε – πως η ελευθερία είναι αυτό που γενικώς ξεχωρίζει τον άνθρωπο από τα υπόλοιπα πλάσματα, η απεμπόληση της ελευθερίας εκ μέρους της παρένθετης μητέρας την υποβαθμίζει σε μια κατώτερη μορφή ύπαρξης. Δεδομένου δε του

γεγονότος πως, εάν επρόκειτο για την παραδοσιακή μορφή κύησης, η έγκυος θα διέθετε το δικαίωμα στην άμβλωση, είναι προφανές πως η παρένθετη μητέρα στερείται το δικαίωμα αυτό ως εκ της σύμβασης στην οποία έχει προσχωρήσει. Ως εκ τούτου, η συγκεκριμένη – ρητή ή άδηλη – δέσμευση που η σύμβαση ενσωματώνει, τουτέστιν αυτή που αφορά στην υποχρέωση της παρένθετης μητέρας να μην προβεί σε άμβλωση εάν για οποιονδήποτε λόγο – της ανωτέρας βίας εξαιρουμένης – αλλάξει γνώμη, είναι καταχρηστική, αφού η υποψήφια παρένθετη μητέρα συναινεί στην εκχώρηση ενός δικαιώματός της, το οποίο, ωστόσο, αδυνατεί να εκχωρήσει, και παράλληλα να παραμείνει το πρόσωπο εκείνο που συνεβλήθη αρχικώς. Σχηματικώς, η υποψήφια παρένθετη μητέρα με τον τρόπο αυτό συμβάλλεται ως ηθικό πρόσωπο, αλλά εκπληρώνει εν συνεχεία τις υποχρεώσεις της ως *res*, κάτι που είναι, αν μη τι άλλο, ανακόλουθο και παράδοξο.

Με όρους της ηθικής φιλοσοφίας, η ανάληψη εκ μέρους της παρένθετης μητέρας της δέσμευσης να απόσχει από την άμβλωση – εάν, όπως χάριν του επιχειρήματος ήδη δεχθήκαμε, η άμβλωση αποτελεί έκφραση της αυτοδιάθεσης της γυναίκας, η οποία αυτοδιάθεση, με την σειρά της, ως ελάχιστη έκφραση ελευθερίας αποτελεί αναφαίρετο ανθρώπινο δικαίωμα – συνιστά στην ουσία *contradictio inadjecto*. Και τούτο διότι πρόκειται για μια ηθική δέσμευση που αποηθικοποιεί το ηθικό πρόσωπο που την αναλαμβάνει, αφού το καθιστά όργανο, ενεργούμενο, αποκλειστικώς μέσον προς την επίτευξη κάποιου σκοπού. Το ηθικό πρόσωπο, ωστόσο, πέραν της όποιας λειτουργίας αναλαμβάνει ως κοινωνικό ον, και ασχέτως οποιασδήποτε υποχρέωσης στην οποία το ίδιο αυτοβούλως συναινεί, οφείλει να παραμένει πρωτίστως σκοπός ή, τουλάχιστον, εξίσου σκοπός όσο και μέσον[23]. Υπό την έννοια αυτή, η οικειοθελής ηθική δέσμευση της παρένθετης μητέρας να μην προσφύγει σε άμβλωση ισοδυναμεί με την αντίστοιχη υποχρέωση να πάψει για όσο διάστημα φιλοξενεί στην μήτρα της το έμβρυο να αντιμετωπίζει τον εαυτό της – αλλά και να αντιμετωπίζεται από το περιβάλλον της – ως σκοπός, και να μεταβληθεί σε μέσο. Με άλλα λόγια, δεσμεύεται ηθικώς να παύσει να υφίσταται ως ηθικό πρόσωπο. Πέρα από καταχρηστική, η εν

λόγω δέσμευση είναι και αλυσιτελής, αφού το ηθικό πρόσωπο που πάύει να είναι τέτοιο, αυτομάτως απεκδύεται και οιαδήποτε ανειλημμένη ηθική υποχρέωσή του.

Ακριβώς τα ίδια – αντεστραμμένα, ωστόσο – ισχύουν για την περίπτωση κατά την οποία επιβάλλεται στην παρένθετη μητέρα να προβεί σε άμβλωση, είτε επί τη βάσει των ήδη ρητώς συμπεφωνημένων, είτε στο πλαίσιο της ερμηνείας των βελτίστων συμφερόντων των εντολέων της. Πρόκειται για περιπτώσεις κατά τις οποίες οι προγεννητικές εξετάσεις καταδεικνύουν χρωμοσωμικές ανωμαλίες του εμβρύου, οι οποίες καθιστούν εξαιρετικά πιθανή – ή, και βέβαιη – την ύπαρξη σοβαρών παθήσεων ή συνδρόμων στο παιδί που θα γεννηθεί, κάτι που οι υποψήφιοι γονείς-εντολείς θα ήθελαν να αποφύγουν και, ως εκ τούτου, επιβάλλουν στην παρένθετη μητέρα να προβεί σε άμβλωση. Ακόμη και τότε, η παρένθετη μητέρα δικαιούται να διατηρεί την δυνατότητα να αυτοκαθορίζεται όπως και κάθε άλλη γυναίκα, αναλαμβάνοντας, βεβαίως, την ευθύνη που της αναλογεί για την τελική έκβαση της κύησής της. Τα σχετικά δικαιώματά της, ευλόγως, πολλαπλασιάζονται στην περίπτωση που το γονιμοποιημένο ωάριο είναι δικό της. Εάν η συμφωνία της στερεί το δικαίωμα να διατηρήσει την κύησή της – στην περίπτωση που η ίδια επιθυμεί να την διατηρήσει αναλαμβάνοντας όλες τις σχετικές ευθύνες, και παρά τις αντίξοες προοπτικές –, το μόνο που την διαφοροποιεί από μια ιδιότυπη αναπαραγωγική μηχανή, της οποίας την λειτουργία διακόπτουμε όταν το προϊόν της προσιωνίζεται μη ικανοποιητικό, είναι το γεγονός πως η παρένθετη μητέρα κάποτε ανέλαβε οικειοθελώς την υποχρέωση να καταστεί αυτού του είδους η αναπαραγωγική μηχανή. Όπως δεχθήκαμε, όμως, ανωτέρω, στο πλαίσιο μιας συμφωνίας δύναται κανείς να εκχωρήσει ή να αναστείλει μέρος των δικαιωμάτων του, αλλά όχι να ακυρώσει την ίδια την ουσία του. Οι ηθικές δεσμεύσεις ισχύουν μόνον μεταξύ ηθικών προσώπων, και για όσον καιρό αυτά παραμένουν τέτοια.

Τούτων ούτως εχόντων, και υπό την απαραίτητη προϋπόθεση πως αποδεχόμαστε – έστω, χάριν υποθέσεως – ότι η

ελεύθερη και οικειοθελής προσφυγή στην άμβλωση όντως αποτελεί αναφαίρετο δικαίωμα κάθε γυναίκας, η ανάληψη εκ μέρους της υποψήφιας παρένθετης μητέρας της συμβατικής υποχρέωσης να απόσχει από την άσκηση του δικαιώματός της αυτού πρέπει να αντιμετωπισθεί ως καταχρηστική[24], στον ίδιο, τουλάχιστον, βαθμό που εκλαμβάνεται ως τέτοια η ενδεχόμενη ανάληψη αντίστοιχης υποχρέωσης εκ μέρους εκάστου εξ ημών να εκχωρήσουμε – προσωρινά ή μόνιμα – την προσωπική μας ελευθερία. Το ίδιο ακριβώς δεν μπορεί παρά να ισχύει και για τις συμβατικές προβλέψεις που – υπό συγκεκριμένες προϋποθέσεις – επιβάλλουν στην υποψήφια παρένθετη μητέρα να προβεί σε άμβλωση. Συνεπώς, σε ό,τι αφορά στην ηθική πτυχή του ζητήματος, τουλάχιστον, οι ανωτέρω περί την άμβλωση προβλέψεις, όχι μόνο δεν μπορούν να αποτελούν όρο ή παρακολούθημα της όποιας συμφωνίας σχετικά με την παρένθετη μητρότητα, αλλά, ενδεχομένως, πρέπει *ab initio* να αποκλείονται.

---

[1] Βασιλειών Γ', 3:16-28.

[2] W. W. Davis, *The Codes of Hammurabi and Moses*, Berkeley: Apocryphile Press, 2010, §§ 144-5• βλ. και Nicholas Postgate, *Early Mesopotamia: Society and Economy at the Dawn of History*, London: Routledge, 1994⁴, σσ. 105-106.

[3] Stacey Ziegler, *Pathways to Parenthood*, Florida: BrownWalker Press, 2005, σσ. 44-45.

[4] Alexander Capron, "The New Reproductive Possibilities: Seeking a Moral Basis for Concerted Action in a Pluralistic Society", *Law, Medicine & Health Care*, 12(5):192-198, 1984, σ. 192.

[5] Richard J. Arneson, "Commodification and Commercial Surrogacy", *Philosophy and Public Affairs*, 21(2): 132-164,

1992, σσ. 145-146.

[6] Kim Bergman et al., "Gay Men Who Become Fathers via Surrogacy: The Transition to Parenthood", *Journal of GLBT Family Studies*, 6(2): 111-141, 2010, σσ. 117 κ.ε.

[7] Πβ. R. J. Edelmann, "Surrogacy: the psychological issues", *Journal of Reproductive and Infant Psychology*, 22(2): 123-136, 2004.

[8] Olga van den Akker, "Psychosocial Aspects of Surrogate Motherhood", *Human Reproduction Update*, 13(1): 53-62, 2007, σ. 57.

[9] Janice Ciccarelli, Linda Beckman, "Navigating Rough Waters: An Overview of Psychological Aspects of Surrogacy", *Journal of Social Issues*, 61(1): 21-43, 2005, σ. 24.

[10] Susan R. Lamb, "The Ethics of Surrogacy: A Framework for Legal Analysis", *Family and Conciliation Courts Review*, 31(4): 401-424, 1993, σ. 406.

[11] Πβ. Debra Satz, "Markets in Women's Reproductive Labor", *Philosophy and Public Affairs*, 21(2): 107-132, 1992.

[12] Randall P. Bezanson, "Solomon Would Weep: A Comment on *In the Matter of Baby M* and the Limits of Judicial Authority", *Law, Medicine & Health Care*, 16(1-2): 126-130, 1987, σ. 126.

[13] Υπάρχει το δεδικασμένο της γνωστής περίπτωσης του βρέφους Baby M• βλ. *In the Matter of Baby M*, 109 N.J. 396, 537 A.2d 1227 (N.J. 1988)• επίσης Mairy Beth Whitehead, *The truth about the Baby M case*, New York: St Martins Press, 1989.

[14] Rosalie Ber, "Ethical Issues in Gestational Surrogacy", *Theoretical Medicine and Bioethics*, 21(2): 153-169, 2000, σ. 156.

- [15] John Harris, "In Vitro Fertilization: The Ethical Issues (I)", *The Philosophical Quarterly*, 33(132): 217-237, *Special Issue: Medicine and Ethics*, 1983, σσ. 218-219.
- [16] Mary Warnock, "In Vitro Fertilization: The Ethical Issues (II)", *The Philosophical Quarterly*, 33(132): 238-249, *Special Issue: Medicine and Ethics*, 1983, σσ. 244 κ.ε.
- [17] Edward Feser, "Self Ownership, Abortion and the Rights of Children: Toward a More Conservative Libertarianism", *Journal of Libertarian Studies*, 18(3): 91-114, 2004, σσ. 100 κ.ε.
- [18] Laura Purdy, "Women's Reproductive Autonomy: Medicalization and Beyond", *J Med Ethics*, 32(5): 287-291, 2006, σσ. 287-288.
- [19] Liezl van Zyl και Anton van Niekerk, "Interpretations, perspectives and intentions in surrogate motherhood", *Journal of Medical Ethics*, 26(5): 404-409, 2000, σ. 406.
- [20] Ina Pantelejeva, "Are Surrogate Mothers Contracts Enforceable?", *International Journal of Baltic Law*, 2(3): 14-38, 2005, σσ. 14 και 24.
- [21] Susan R. Lamb, "The Ethics of Surrogacy: A Framework for Legal Analysis", *Family and Conciliation Courts Review*, 31(4): 401-424, 1993, σ. 411.
- [22] Martha C. Nussbaum, "Objectification", *Philosophy and Public Affairs*, 24(4): 249-291, 1995, σσ. 264-265.
- [23] Πβ. Immanuel Kant, *Τα θεμέλια της μεταφυσικής των ηθών*, μετ. Γ. Τζαβάρας, Αθήνα: Δωδώνη, 1984, σ. 94 κ.ε.
- [24] Lori B. Andrews, "Surrogate Motherhood: The Challenge for Feminists", *Law, Medicine & Health Care*, 16(1-2): 72-80, 2007, σ. 73.

Βιβλιογραφία

1. Andrews Lori B., "Surrogate Motherhood: The Challenge for Feminists", *Law, Medicine & Health Care*, 16(1-2): 72-80, 2007.
2. Arneson Richard J., "Commodification and Commercial Surrogacy", *Philosophy and Public Affairs*, 21(2): 132-164, 1992.
3. Ber Rosalie, "Ethical Issues in Gestational Surrogacy", *Theoretical Medicine and Bioethics*, 21(2): 153-169, 2000.
4. Bergman Kim et al., "Gay Men Who Become Fathers via Surrogacy: The Transition to Parenthood", *Journal of GLBT Family Studies*, 6(2): 111-141, 2010.
5. Bezanson Randall P., "Solomon Would Weep: A Comment on *In the Matter of Baby M* and the Limits of Judicial Authority", *Law, Medicine & Health Care*, 16(1-2): 126-130, 1987.
6. Capron Alexander, "The New Reproductive Possibilities: Seeking a Moral Basis for Concerted Action in a Pluralistic Society", *Law, Medicine & Health Care*, 12(5): 192-198, 1984.
7. Ciccarelli Janice, Linda Beckman, "Navigating Rough Waters: An Overview of Psychological Aspects of Surrogacy", *Journal of Social Issues*, 61(1): 21-43, 2005.
8. Davis W. W., *The Codes of Hammurabi and Moses*, Berkeley: Apocryphile Press, 2010.
9. Edelmann R. J., "Surrogacy: the psychological issues", *Journal of Reproductive and Infant Psychology*, 22(2): 123-136, 2004.
10. Feser Edward, "Self Ownership, Abortion and the Rights of Children: Toward a More Conservative Libertarianism", *Journal of Libertarian Studies*, 18(3): 91-114, 2004.
11. Harris John, "In Vitro Fertilization: The Ethical Issues (I)", *The Philosophical Quarterly*, 33(132): 217-237, *Special Issue: Medicine and Ethics*, 1983.
12. *In the Matter of Baby M*, 109 N.J. 396, 537 A.2d 1227

(N.J. 1988).

13. Kant Immanuel, *Τα θεμέλια της μεταφυσικής των ηθών*, μετ. Γ. Τζαβάρας, Αθήνα: Δωδώνη, 1984.
14. Lamb Susan R., "The Ethics of Surrogacy: A Framework for Legal Analysis", *Family and Conciliation Courts Review*, 31(4): 401-424, 1993.
15. Nussbaum Martha C., "Objectification", *Philosophy and Public Affairs*, 24(4): 249-291, 1995.
16. Pantelejeva Ina, "Are Surrogate Mothers Contracts Enforceable?", *International Journal of Baltic Law*, 2(3):14-38, 2005.
17. Postgate Nicholas, *Early Mesopotamia: Society and Economy at the Dawn of History*, London: Routledge, 1994⁴.
18. Purdy Laura, "Women's Reproductive Autonomy: Medicalization and Beyond", *J Med Ethics*, 32(5): 287-291, 2006.
19. Satz Debra, "Markets in Women's Reproductive Labor", *Philosophy and Public Affairs*, 21(2): 107-132, 1992.
20. van den Akker Olga, "Psychosocial Aspects of Surrogate Motherhood", *Human Reproduction Update*, 13(1): 53-62, 2007.
21. van Zyl Liezl και Anton van Niekerk, "Interpretations, perspectives and intentions in surrogate motherhood", *Journal of Medical Ethics*, 26(5): 404-409, 2000.
22. Warnock Mary, "In Vitro Fertilization: The Ethical Issues (II)", *The Philosophical Quarterly*, 33(132): 238-249, *Special Issue: Medicine and Ethics*, 1983.
23. Whitehead Mairy Beth, *The truth about the Baby M case*, New York: St Martins Press, 1989.
24. Ziegler Stacey, *Pathways to Parenthood*, Florida: BrownWalker Press, 2005.

Πηγή: <http://www.protopapadakis.gr/>

(Φωτό: wikimedia)

Ο Ευάγγελος Πρωτοπαπαδάκης, είναι Λέκτωρ Εφαρμοσμένης Ηθικής στο Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών. Ευχαριστούμε τον ίδιο για την άδεια παραχώρησης του άρθρου, προς αναδημοσίευση.